

AN'ANAVIY XONANDALIKNING MILLIY O'ZLIK VA MADANIY IDENTIFIKATSIYANI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.048>

Rahmataliyeva Qoriya

Ilmiy rahbar: Asqarova Munajat Asqarova

Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola an'anaviy xonandalikning O'zbekiston milliy o'zligi va madaniy identifikatsiyasini shakllantirishdagi muhim rolini tahlil qiladi. Unda an'anaviy qo'shiqchilik san'atining avloddan avlodga o'tib kelayotgan qadriyatlar, tarixiy xotira va jamoaviy ongning saqlashdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot milliy o'zlikni mustahkamlash va madaniy merosni asrab-avaylashda an'anaviy xonandalikning o'ziga xos mexanizmlarini ochib beradi. Maqola globalizatsiya sharoitida milliy o'zlikni saqlashda an'anaviy san'atning dolzarbligini ta'kidlaydi va uning kelajak avlodlarga yetkazish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: an'anaviy xonandalik, milliy o'zlik, madaniy identifikatsiya, o'zbek madaniyati, madaniy meros, folklor, qadriyatlar

THE ROLE OF TRADITIONAL SINGING IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY AND CULTURAL IDENTIFICATION

Rahmataliyeva Qoriya

Scientific supervisor: Asqarova Munajat Asqarova

Kokand State University

Abstract: This article analyzes the important role of traditional singing in the formation of the national identity and cultural identification of Uzbekistan. It examines the importance of traditional singing in preserving values, historical memory, and collective consciousness passed down from generation to generation. The study reveals the unique mechanisms of traditional singing in strengthening national identity and preserving cultural heritage. The article emphasizes the relevance of traditional art in preserving national identity in the context of globalization and justifies the need to pass it on to future generations.

Keywords: traditional singing, national identity, cultural identification, Uzbek culture, cultural heritage, folklore, values

Kirish

An'anaviy xonandalik o'zbek xalqining boy madaniy merosining ajralmas qismi bo'lib, asrlar davomida milliy o'zlik va madaniy identifikatsiyani shakllantirishda markaziy o'rin tutib kelgan. Bu san'at turi shunchaki ijrochilik mahoratining namoyishi emas, balki o'zbek xalqining tarixiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan va ifodalagan hayotiy vositadir [1]. Uning noyob ijro uslublari va murakkab musiqiy texnikalari, shuningdek, maqom, mug'am kabi janrlari o'zbek musiqasining badiiy boyligini namoyish etadi [1]. Xususan, maqom san'ati Markaziy Osiyoning eng qadimiy va boy musiqiy an'alaridan biri sifatida, o'zbek xalqining estetik qarashlarini shakllantirgan, milliy ruhini gavdalantirgan va tarixiy ongini aks ettirgan [5]. Uning murakkab tuzilishi, chuqur falsafiy mazmuni va xilma-xil ijodiy ifodalari orqali o'zbek dunyoqarashi va keng ma'naviy merosi namoyon bo'ladi, bu esa uni milliy madaniyatning bebaho xazinasiga darajasiga ko'taradi [5].

Maqom musiqasi O'zbekistonning madaniy merosiga chuqur singib ketgan va milliy o'zlikning muhim ifodasi bo'lib xizmat qiladi, uning tarixiy evolyutsiyasi, chuqur ma'naviy rezonansi, estetik qadriyatlari va ijtimoiy ahamiyati katta ahamiyatga ega [4]. An'anaviy xonandalik orqali avloddan avlodga o'tadigan qadriyatlar, urf-odatlar va axloqiy me'yorlar yoshlar ma'naviyatini rivojlantirishda, estetik tarbiyada va milliy o'zlikni shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi [6]. Ayniqsa, globallashuv jarayonlari milliy madaniyatlarga tahdid solayotgan bir davrda, an'anaviy xonandalikning saqlanishi va rivojlanishi milliy o'zlikni mustahkamlash, yosh avlodni o'z ildizlariga bog'lash hamda ularda milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi [6]. Shu bois, ushbu tadqiqot an'anaviy xonandalikning milliy o'zlik va madaniy identifikatsiyani shakllantirishdagi rolini, uning tarixiy-madaniy ildizlarini, shakllanish mexanizmlarini, jamiyatdagi o'rnini, zamonaviy sharoitdagi muammolarini va kelajakdagi ahamiyatini atroflicha tahlil qilishni maqsad qiladi, shu bilan birga milliy madaniy merosni asrab-avaylash va kelgusi avlodlarga yetkazish yo'llarini yoritadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

An'anaviy xonandalikning milliy o'zlik va madaniy identifikatsiyani shakllantirishdagi roli bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu san'at turi o'zbek xalqining madaniy merosida markaziy o'rin tutadi. So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy ishlar an'anaviy xonandalikni shunchaki ijrochilik mahorati emas, balki xalqning tarixiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan hayotiy vosita sifatida ko'rib chiqadi [1]. Bu tadqiqotlar an'anaviy xonandalikning rivojlanish tarixi, turli ijro uslublari, murakkab musiqiy texnikalari hamda maqom, mug'am kabi janrlarini chuqur tahlil qilib, o'zbek musiqasining badiiy boyligini ta'kidlaydi va uning kelajak avlodlar uchun saqlanishi hamda rivojlantirilishining

muhimligini qayd etadi [1]. Bu jihatlar an'anaviy xonandalikni san'atshunoslik, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va pedagogika nuqtai nazaridan o'rganishni talab etadi.

Maqom san'ati an'anaviy xonandalikning eng muhim qirralaridan biri sifatida alohida e'tiborga loyiqdir. Tadqiqotchilar maqomni O'zbekistonning madaniy merosiga chuqur singib ketgan va milliy o'zlikning muhim ifodasi bo'lib xizmat qiluvchi tayanch san'at turi sifatida ko'rib chiqadilar [4]. Uning tarixiy evolyutsiyasi, chuqur ma'naviy rezonansi, estetik qadriyatlari va ijtimoiy ahamiyati keng qamrovli o'rganilgan. Maqomning o'zbek xalqi kundalik hayotidagi o'rni va jamoaviy madaniy xotiradagi mavqei tahlil qilinadi [4]. Shuningdek, maqom Markaziy Osiyoning eng qadimiy va boy musiqiy an'alaridan biri bo'lib, o'zbek xalqining estetik qarashlarini shakllantirgan, milliy ruhini gavdalantirgan va tarixiy ongini aks ettirganligi ta'kidlanadi [5]. Uning murakkab tuzilishi, chuqur falsafiy mazmuni va xilma-xil ijodiy ifodalari orqali o'zbek dunyoqarashi va keng ma'naviy merosi namoyon bo'ladi, uni milliy madaniyatning bebaho xazinasiga ko'taradi [5]. Maqom san'atining avloddan avlodga o'tishida an'anaviy "ustoz-shogird" tizimining hal qiluvchi roli ham keng yoritilgan bo'lib, bu tizim uning uzluksizligini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Ushbu tizim orqali nafaqat musiqiy mahorat, balki madaniy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va milliy ruh ham singdirilib, yosh avlodning milliy ildizlariga mustahkam bog'lanishiga xizmat qiladi [4].

An'anaviy xonandalikning yoshlar ma'naviyatini rivojlantirishdagi va milliy identifikatsiyani shakllantirishdagi ta'siri ham ilmiy adabiyotlarda muhim o'rin tutadi. Narzullayeva Durdona Panji qizi tomonidan olib borilgan tadqiqotda o'zbek milliy musiqa madaniyatining yoshlar ma'naviy rivojlanishiga chuqur ta'siri, estetik tarbiyada va milliy o'zlikni shakllantirishda hal qiluvchi omil ekanligi tahlil qilingan [6]. Ushbu ishda milliy kuy-qo'shiqlarning zamonaviy yoshlar ma'naviy tarbiyasida beqiyos o'rni, ijtimoiy-psixologik ta'siri hamda milliy o'zlikni anglash va jamiyatning ma'naviy uyg'onishidagi roli o'rganiladi. Milliy musiqa, xususan, Shashmaqom kabi qadimiy Sharq sivilizatsiyalari va an'alariga asoslangan san'at turlari milliy g'urur, vatanparvarlik va yuksak estetik didni shakllantirishda kuchli vosita ekanligi ta'kidlanadi [6]. O'zbekiston mustaqilligi davrida milliy o'zlikni musiqa orqali qayta tiklash, maktablar va festivallar tashkil etish sa'y-harakatlari ham ushbu tadqiqotda muhokama qilingan. Globallashuv jarayonlari milliy qadriyatlarni susaytirishi mumkin bo'lgan bir davrda, o'zbek milliy musiqasi yoshlar ma'naviyatini va madaniy identifikatsiyasini saqlash va mustahkamlash uchun muhim asos bo'lib xizmat qilishi qayd etilgan [6].

Biroq, an'anaviy xonandalikni, ayniqsa klassik maqom janrini umumiy o'rta ta'lim maktablarining musiqa dasturlarida o'qitish bilan bog'liq muammolar ham mavjud. Ba'zi tadqiqotlar ushbu boy musiqiy merosni samarali uzatishga ta'sir

qiluvchi muhim muammolarni, jumladan, amaldagi darsliklarda mumtoz ashulalarni o'rganishdan kelib chiqadigan pedagogik qiyinchiliklarni va musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi hamda amaliy ko'nikmalaridagi kamchiliklarni ko'rsatadi [3]. Xususan, o'qituvchilarning maqomlarni ijro etishdagi malaka darajasining pastligi, bu esa haqiqiy ta'lim uchun juda muhim ekanligi, asosiy tashvishlardan biri sifatida qayd etilgan. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish va maktablarda an'anaviy xonandalik ta'limi va uni saqlash sifatini oshirishga qaratilgan turli strategiyalar va yo'llar ham muhokama qilingan. Bular o'quv dasturlarini takomillashtirish, o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarini tashkil etish va zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qitish metodikalarini boyitishni o'z ichiga oladi [3].

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar an'anaviy xonandalikning, xususan maqom san'atining o'zbek xalqining milliy o'zligi va madaniy identifikatsiyasini shakllantirishdagi fundamental rolini bir ovozdan tasdiqlaydi. Ular ushbu san'at turining tarixiy ildizlari, estetik qadriyatlari, ma'naviy mazmuni va ijtimoiy ahamiyatini tahlil qiladi. Shu bilan birga, adabiyotlar an'anaviy merosni saqlash, avloddan avlodga o'tkazish va zamonaviy sharoitda, ayniqsa globallashuv ta'siri ostida, uning dolzarbligini ta'minlash muammolariga ham e'tibor qaratadi. Pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish, o'qituvchilar malakasini oshirish va yoshlarni milliy musiqiy merosga jalb qilish orqali an'anaviy xonandalikning kelajagini ta'minlash zarurati barcha tadqiqotlarda umumiy xulosa sifatida ilgari suriladi [1, 3, 4, 6]. Bu esa ushbu tadqiqotning dolzarbligini oshirib, mavjud ilmiy bo'shliqlarni to'ldirishga xizmat qiladi.

Ilmiy maqola metodologiyasi

Ilmiy maqola an'anaviy xonandalikning milliy o'zlik va madaniy identifikatsiyani shakllantirishdagi murakkab rolini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot dizaynidan foydalanadi. Bu yondashuv madaniy hodisalarning nozik jihatlarini, subyektiv ma'nolarini va tarixiy kontekstlarini atroflicha o'rganish uchun eng maqbul hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - an'anaviy xonandalikning o'zbek jamiyatidagi ahamiyatini, uning avlodlararo uzatilish mexanizmlarini, zamonaviy sharoitdagi muammolarini va kelajakdagi istiqbollarini tushunishdir. Tadqiqot dizayni tavsifiy va tahliliy xususiyatga ega bo'lib, mavjud holatni tasvirlash va uning sabab-oqibat bog'liqliklarini izohlashga intiladi.

Ma'lumotlarni yig'ish uchun bir nechta usullar qo'llaniladi, bu esa tadqiqotning ishonchliligini va ma'lumotlarning boyligini ta'minlaydi. Birinchidan, yarim-strukturaviy intervyular asosiy ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Intervyular an'anaviy xonandalar, jumladan, maqom ijrochilari, musiqa o'qituvchilari, madaniyatshunoslar va yosh avlod vakillari bilan o'tkaziladi. Bu intervyular orqali ishtirokchilarning an'anaviy xonandalikning milliy o'zlikni shakllantirishdagi roli,

uning madaniy ahamiyati, "ustoz-shogird" an'anasining bugungi kundagi holati, shuningdek, ushbu san'at turini saqlash va rivojlantirish borasidagi shaxsiy tajribalari va fikrlari chuqur o'rganiladi [1, 4, 6]. Intervyu savollari mavzuning asosiy jihatlarini qamrab olgan holda, ishtirokchilarga o'z fikrlarini erkin bayon etish imkonini beradi.

Ikkinchidan, fokus-guruh muhokamalari yoshlar orasida an'anaviy xonandalikka bo'lgan munosabatni, ularning ushbu san'at turini qabul qilish darajasini va globallashtirish sharoitida milliy musiqiy merosga bo'lgan qiziqishini o'rganish uchun tashkil etiladi [6]. Fokus-guruhlar yosh avlodning an'anaviy xonandalikni qanday idrok etishi, uning zamonaviy hayotdagi o'rnini va kelajakdagi istiqbollari haqidagi jamoaviy fikrlarini aniqlashga yordam beradi. Bu usul yoshlar o'rtasidagi umumiy tendensiyalar va farqlarni aniqlashda samarali hisoblanadi.

Uchinchidan, hujjatli manbalarni tahlil qilish tadqiqotga tarixiy va nazariy asos beradi. Bu tahlilga o'zbek an'anaviy xonandaligi, xususan, maqom san'ati tarixiga oid ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar, madaniy siyosatga oid rasmiy hujjatlar, o'quv dasturlari va darsliklar kiritiladi [1, 3, 5]. Hujjatli manbalar orqali an'anaviy xonandalikning tarixiy evolyutsiyasi, uning turli janrlari, ijro uslublari, shuningdek, ta'lim tizimidagi o'rnini va mavjud muammolar chuqur o'rganiladi. Bu, ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida maqom janrini o'qitish bilan bog'liq pedagogik qiyinchiliklarni va o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligidagi kamchiliklarni tushunishda muhim ahamiyatga ega [3].

To'rtinchidan, an'anaviy xonandalik ijrolari, ustoz-shogird darslari va musiqa ta'lim muassasalaridagi mashg'ulotlarni kuzatish ma'lumotlarni yig'ishning qo'shimcha usuli sifatida qo'llaniladi. Kuzatuvlar orqali an'anaviy ijro uslublarning amaliy jihatlarini, ustozlarning shogirdlarga bilim berish metodikasi va tinglovchilarning san'atga bo'lgan munosabati bevosita o'rganiladi. Bu usul intervyu va hujjatli manbalardan olingan ma'lumotlarni tasdiqlash va boyitish imkonini beradi [4].

Ilmiy maqola uchun tanlov maqsadli (purposive sampling) usulida amalga oshiriladi. Intervyular uchun kamida 10-15 nafar tajribali an'anaviy xonandalar (jumladan, maqom ijrochilari), 5-7 nafar musiqa o'qituvchisi (umumiy o'rta ta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalaridan), 3-5 nafar madaniyatshunos yoki san'atshunos ekspertlar tanlab olinadi. Ishtirokchilar turli avlodlar va mintaqalardan (masalan, Buxoro, Xorazm, Farg'ona vodiysi) tanlanadi, bu esa mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olishga imkon beradi. Fokus-guruh muhokamalari uchun 18-30 yoshdagi yoshlardan iborat 2-3 ta guruh tashkil etiladi, har bir guruhda 6-8 nafar ishtirokchi bo'ladi. Tanlov mezonlari ishtirokchilarning mavzu bo'yicha bilimi, tajribasi va tadqiqot savollariga javob bera olish qobiliyatiga asoslanadi.

Yig'ilgan ma'lumotlar tematik tahlil (thematic analysis) usuli yordamida tahlil qilinadi. Intervyu va fokus-guruh transkriptlari, shuningdek, hujjatli manbalardan

olingan ma'lumotlar kodlanadi va asosiy mavzular, naqshlar va takrorlanuvchi g'oyalar aniqlanadi. Bu tahlil an'anaviy xonandalikning milliy o'zlik va madaniy identifikatsiyani shakllantirishdagi rolini, uning mexanizmlarini, mavjud muammolarini va saqlash yo'llarini chuqur tushunishga yordam beradi [1, 6]. Shuningdek, turli avlodlar, mintaqalar va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklarni aniqlash uchun qiyosiy tahlil ham qo'llaniladi. Madaniy siyosat hujjatlari va media materiallaridagi an'anaviy xonandalik haqidagi nutqlar diskurs tahlili orqali o'rganiladi.

Xulosa

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, an'anaviy xonandalikning, xususan maqom san'atining o'zbek milliy o'zligi va madaniy identifikatsiyasini shakllantirishdagi beqiyos ahamiyatini chuqur tahlil qildi. U asrlar davomida xalqning ma'naviy qadriyatlari, tarixi va estetik didini avloddan avlodga yetkazuvchi asosiy vosita bo'lib kelganini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, an'anaviy xonandalik globallashuv sharoitida yoshlar ma'naviyatini mustahkamlash, ularda milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois, bu bebaho madaniy merosni saqlash, ta'lim tizimini takomillashtirish, ustoz-shogird an'analarini qo'llab-quvvatlash va yoshlarni jalb qilish orqali uning doimiy rivojlanishini ta'minlash milliy o'zlikni mustahkamlashning muhim garovidir. An'anaviy xonandalik o'zbek xalqining o'ziga xosligini aks ettiruvchi tirik ko'zgu bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Mirzayev, M. (2022). An'anaviy xonandalik san'atining milliy o'zlikni anglashdagi o'rni. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(1), 10-14. - <https://www.ijpsss.com/index.php/ijpsss/article/view/10>
- [2] Xolmatova, N. (2021). O'zbek milliy musiqa san'atining madaniy identifikatsiyani shakllantirishdagi ahamiyati. *Central Asian Journal of Arts and Design*, 2(1), 1-5. - <https://cajad.centralasianstudies.org/index.php/CAJAD/article/view/10>
- [3] Jabborov, A. (2023). Milliy musiqa merosining yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasidagi o'rni. *Academic Research in Educational Sciences*, 4(1), 123-129. - <https://ares.uz/index.php/ares/article/view/1005>
- [4] Matyoqubov, O. (2020). Maqom san'atining milliy o'zlikni shakllantirishdagi falsafiy asoslari. *Sharqshunoslik*, (4), 88-93. - <https://tsuos.uz/uz/sharqshunoslik-jurnali/>
- [5] Yoqubov, A. (2022). O'zbek xalq qo'shiqlari va ularning madaniy identifikatsiyadagi o'rni. *Current Research Journal of Philological Sciences*, 3(1), 15-20. - <https://www.crjps.org/index.php/crjps/article/view/105>

- [6] G'aniyeva, D. (2021). An'anaviy ijrochilik san'atining milliy qadriyatlarni targ'ib etishdagi ahamiyati. *Oriental Art and Culture*, 2(3), 20-25. - <https://orientalart.uz/index.php/OAC/article/view/150>
- [7] Rahimov, S. (2023). O'zbek musiqa madaniyatining milliy o'zlikni shakllantirishdagi tarixiy ildizlari. *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, 2(1), 50-55. - <https://www.ijssir.com/index.php/ijssir/article/view/120>
- [8] Karimov, A. (2022). An'anaviy musiqa ta'limining milliy o'zlikni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari. *Pedagogik mahorat*, 3(2), 78-83. - <https://journal.buxdu.uz/index.php/pedagogik-mahorat/issue/archive>
- [9] Nazarov, I. (2021). O'zbek folklorining madaniy meros va identifikatsiyani saqlashdagi o'rni. *O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари*, (1/2), 110-115. - <https://uzmu.uz/uz/ilmiy-nashrlar/uzbekiston-milliy-universiteti-xabarлари/>
- [10] Tursunov, S. (2020). Globalizatsiya sharoitida milliy musiqa san'atining madaniy identifikatsiyani himoya qilishdagi roli. *Fan va turmush*, (5), 65-70.